

Весна Бижић-Омчикус*

СИМА ТРОЈАНОВИЋ, ЗАЧЕТНИК СРПСКЕ МУЗЕОЛОГИЈЕ

АПСТРАКТ:

Рад је састављен из два дела. На основу архивских докумената и одговарајуће литературе, у првом делу укратко је приказан живот др Симе Тројановића, научника, истраживача и првог управника Етнографског музеја у Београду. У другом делу, према архивској грађи Етнографског музеја у Београду, представљени су музеолошки ставови др Симе Тројановића, које је излагао на предавању *О оснивању Етнографског музеја*, у оквиру концепције за *Међународну изложбу одега* у Петрограду, у *Предлоју за прославу стогодишњице Првог српског устанка* и у белешкама о потреби стварања популарног музеја на Калемегдану, Општинског музеја у Београду (Музеј града Београда) и плен-ер музеја (музеја на отвореном).

КЉУЧНЕ РЕЧИ:

Др Сима Тројановић, музеј, музеологија, почетак XX века, Етнографски музеј, Градски музеј Београда, изложба.

Знаменита личност српске музеологије на почетку XX века свакако је др Сима Тројановић, истраживач, научник и први старатељ Етнографског музеја у Београду.

Родио се у Шапцу, 2. фебруара 1860. године. Отац му је био трговац, пореклом из Битоља, а мајка из Срема. Школовање је започео у Шапцу и Винковцима, а наставио у Швајцарској, где је матурирао, дој је у Немачкој студирао природне науке. У Хајделбергу је 4. августа 1885. положио докторски испит из ботанике, зоологије и палеонтологије, а дан касније

промовисан је за доктора филозофије и магистра племенитих вештина, чиме је, по немачким прописима, стекао право да ради у просвети, са могућношћу предавања различитих предмета.

Марта 1886. постављен је за учитеља немачког језика у Чачанској нижој гимназији, а пет година касније, положивши професорски испит, у истој школи постао је професор немачког, зоологије и ботанике. Из Чачка је премештен на место професора зоологије, ботанике, земљописа и хемије у Лозничкој нижој гимназији, у којој је 1893. и 1894. годи-

* Весна Бижић-Омчикус, етнолог, Етнографски музеј, Београд.

Слика 1. Др Сима Тројановић
(власништво О. Московљевић)
Fig. 1 Dr Sime Trojanović (property of O.
Moskovljević)

не био и директор. У то време показао је и прва интересовања за етнографију, скупљајући на терену грађу по *Ујусџвима за прибирање етнолошкој и антрополошкој градива*, која је добио посредством Стојана Новаковића.

У Београд је прешао 1894, да би у Трећој београдској гимназији предавао исту групу природних предмета. Тада је постао члан Професорског друштва, које је било окупљено и око идеје подизања

Јестаственичког музеја. На Нову 1896. годину, заједно са Јованом Жујовићем, професором геологије и палеонтологије на Великој школи и чланом Академије наука, професорима јестаственице Живојином Јуришићем, Петром Павловићем и другима, потписао је *Поклич за Музеј српске земље*. У исто време почиње да размишља и о оснивању Српског етнографског музеја, па 1898. добија одобрење за одсуство ради двогодишњих ванредних студија етнографије и физичке антропологије у Бечу, Минхену и Прагу. Његова интересовања и додатно школовање препоручили су га за место помоћника чувара Народног музеја за Етнографски одељак, односно за управника Одељења. На тај положај постављен је 28. фебруара 1901, „како би као стручњак, предузео заснивање и уређење Етнографског Музеја”.¹

Почетком XX века, у Краљевину Србију често су стизали позиви за учествовање на међународним изложбама. Етнографски одељак Народног музеја, по пресељењу у засебну кућу коју је трговац и народни посланик Стевча Михајловић завештао Србији „на музејске смерове”, припремао је експонате за излагање у иностранству. Петроградска изложба костима 1902. године била је први етнографски и музеолошки подухват у коме се огледао Сима Тројановић, прикупивши и одабравши предмете за приказивање. Да би их набавио, обишао је Пиротски, Врањски и

1 АС, МПС ф. III п. 165/1901.

Нишки округ, као и Мачву. По затварању изложбе и повратку експоната у земљу, сви предмети постали су део сталне етнографске изложбе у Музеју српских земаља, отвореном за посетиоце 20. септембра 1904. године.

Сима Тројановић организовао је и учешће Етнографског музеја на *Индустијској изложби у Лијежу, Јубиларној изложби у Букурешту, Балканској изложби у Лондону, изложби Српска жена у Прагу* 1910. године. Под његовом управом Етнографски музеј је постао самостална установа. Одлуком Скупштине Краљевине Србије, јануара 1906, Музеј је добио право коришћења сопственог буџета и засебног печата.

До 1921. године, када је изабран за редовног професора етнографије на Филозофском факултету у Скопљу, др Сима Тројановић био је кустос и управник Етнографског музеја. Старајући се о његовом раду и угледу, није се одрекао науке. Бројни су његови радови из етнологије и природних наука. Међу најзначајнијим су: *Стираринска јела и њића* (1896), *Главни српски жривени обичаји* (1911), *Вајра у животињу и обичајима српског народа* (1930), *Психофизичко изражавање српског народа њојавијо без речи са тридесет слика* (1935).

За свој целокупни рад, 19. фебруара 1921. изабран је за дописног члана Српске краљевске академије.

ПОКЛИЧ ЗА МУЗЕЈ СРПСКЕ ЗЕМЉЕ

Српска је земља и брдина и равна, и родна и перодна. Србина је свуда мила и дивна, а сраница свима пријатна. Али леник за то у српскоме народу није ника отледала српско земље, није ништа где се не мила свима мила разлогити поглед и зашавти.

Свака држава и сваки просветни народ податио је земљу на воју или право тражено, у којима се служи служба и њекој Природи и њекоме Творцу, у којима се народ прикату цело природно благо његове земље, а омладиња учи да своју отаџбину потпуно пона и љуби.

Сако у Срба још тога лека. — Истина је у држави српској већ велики Милош почео мислити да ће и ово Србији требати: астана су се у Београдској Великој Школи, уз приповој Краљеву и државу, почели стављати говорајући Музеју за природу српских земља. Али су ти поглед сабо, те не задовољавају ни личне потребе, а како да да његове своје задатку одговарају. Међутим, просветно стање српскога народа захтева да се у његовоме средини, у престоници Краљевине Србије, поднесе достојан етнар наука о српској земљи.

Са тога су ртвице српске просветне војске претили да попому подати Музеј у коме ће бити представљена цела природа у којој Срби живе: земље, камене и руде, биље и животиње, све што је од природе у земљи и што се природи на њој развија, све што од природе утиче на живот и напредак Срба. Та су преточија својим припадима основали фонд за грађене Дома у коме ће се смештати тајна Музеј, а податима је власт одобрела да се потисани чланови Одбора старају о прикупљању новчаних прилога за подизање Дома и прилога за збирке Музеја. Они се својим обраћају сваки Србина, од Балкана до Синега Мора и омака преко Мора, да сви својоме попому подати Дом достојан ове лепе српске земље, која их је родила и подига.

На Нову Годину 1896.
у Београду.

Председник Одбора
ЈОНАН М. ЖУЈОВИЋ
професор Гесологије и Палеонтологије
на Вели Школи, члан Академије
Наука.

Ч Л А Н О В И:

Живан Живановић, држав. саветник у пензији и бив. проф. јеставнописце;
Д-р Радко Давидовић, начелник саветника министарства унутрашних дела;
Д-р Ђорђе П. Јовановић, саветник главног маршала лично Јован В. Краља Александра;
бив. проф. Зоологије на Вели Школи;
Јован Милојевић, начелник думарског одељења министарства народне привреде;
Стеван Т. Јањић, проф. Ботанике на Вели Школи и управник Ботаничке Банике;
Саво Урошевић, професор Минералогике на Вели Школи;
Будисав Милошевић, проф. јеставнописце;
Д-р Сима Тројановић, проф. јеставнописце;
Милорад С. Јуришић, проф. јеставнописце;
Петар С. Павловић, проф. јеставнописце;
Ва. К. Петковић, председник друштва „Научни“.

Слика 2. Поклич за Музеј српске земље
(Архив Етнографског музеја у Београду)
Fig. 2 In Praise of a Museum of Serbian Land
(Ethnographic Museum archive, Belgrade)

Преминуо је 21. новембра 1935. године у Београду, где је и сахрањен.²

Др Сима Тројановић није се бавио само Етнографским музејом. Свих година рада имао је шире погледе у области музеологије и визионарски је сагледавао будућност различитих музеја и њихову улогу у друштву. У Етнографском музеју у Београду сачуване су његове белешке и предлози за Земаљску изложбу,³ за оснивање уметничко-занатског музеја и

2 Бижић-Омчикус В., *На њојешку*, Београд 2002, 7–82.

3 АЕМ, инв. бр. 15.

Слика 3. Позив за јавно предавање (Архив Етнографског музеја у Београду)

Fig. 3 Invitation to a public lecture (Ethnographic Museum archive, Belgrade)

приватних завода,⁴ ЗОО врта у Београду,⁵ градског музеја Београда⁶ и популарног музеја на Калемегдану.

Свој музеолошки став *О оснивању Етнографског музеја*, др Сима Тројановић први пут јавно је исказао на предавању 10. децембра 1900, у дворани Велике школе. На крају опширног реферата рекао је: „Српски Етнографски Музеј је центар за laku поуку и стручне студије из свега онога што је било и шта је сада у животу и обичајима народним. Ова ће установа неговати мило осећање на свој завичај и срођаваће све Србе, па ма где они становали и ма како пределно се звали (...).”⁷

4 АЕМ, инв. бр. 11.

5 АЕМ, инв. бр.17.

Годину дана касније, припремајући концепцију за *Међународну изложбу оде­ла* у Петрограду, истакао је: „У сваком етнографском музеју народно одело чини главну садржину, а уз њега се ређају привредне справе, као и све остале ствари, којима се народ ма у којој прилици служи. Дакле у Етнографском Музеју огледаће се цео живот нашег народа из свију покрајина, и он ће бити школа, у којој ће се обавештавати привредник, занатлија, трговац, школска омладина и сваки просвећен човек. (...) Затим, пошто се народно одело нагло губи и за коју годину неће ни бити онаквог, како се у пређашња времена носило и дотрајало

6 АЕМ, инв. бр.10.

7 АЕМ, инв. бр. 2.

скоро до наших дана, па и с те стране био би од нас неопростиви грех, кад би и последњи час пропустили (...). Сви народи и све државе око нас припремиле су своје карактеристичне збирке и основали за њихово чување музеје, а ми смо и у томе, неким незгодама ометени и једва се једном остварили.”⁸

Наредне године (16. октобра 1903), у писму министру народне привреде, Сима Тројановић каже: „Док је народна скупштина расположена за ову свечаност [прославу стогодишњице Првог српског устанка] треба се користити и извршити овај јубилеј не само свечано за неколико дана трајања него уједно створити потпун најважнији научни и публични Завод – Етнографски Музеј. – Узалуд је и помишљати на проглашавање универзитета од Велике Школе, ако се унапред не припреме помоћни институти, где ће српски Етнографски Музеј најдостојније место заузимати, који ће бити и школа и грудобран и живи сведок за наше националне и политичке тежње. Уједно ваља и то признати да се ми излажемо великом прекору од нашег будућег свеснијег нараштаја, што му не сачуvasмо и не предадосмо у аманет културне тековине његових предака. Време и наш беспримерни нехат већ су много припомогли, те је знатан број српских старина на свагда упропашћен, а уништавање се стално и сад пред нашим очима врши (...). Заиста сваког Србина треба је за да подузима што у Београду до сад

нема ни једне [подвукао С.Т.] јавне збирке, која би била народу и странцима приступачна (...). Овај акат зато сам спровео као поверљив [подвукао С. Т], што сам уверен да се у Београду збиља може подићи централни етнографски Музеј не само за целокупно Српство него и за неке јужне Словене.”⁹

По његовом мишљењу, Етнографски музеј имао је велики историјски значај: „Неће много протећи време, па ће српство на пр. у Метохији са свим исчезнути, а ја мислим да се ми ни тада не смемо одрећи полагања права на те српске области. Али чиме ћемо ми бар привидно да то поткрепимо. Хајд рецимо историјом средњег века, али то читају и знају само писмени људи, а на масу ми ћемо утицати сабраним и изложеним ко-стимираним луткама људи и жена из тих крајева и показивањем укупног њиховог живота. Дакле Музеј ће опет бити живи бранилац српства.”¹⁰

Тројановић је сматрао да Етнографски музеј има и политички значај: „Музеј утире све обласне и верске разлике, свима прилази помирљиво и свуда налази по нешто достојно хвале и препоруке. Зато је из овог разлога етнографски музеј политичка установа, где се тачно без излишних речи оцртавају *ирејшензије* [курзив С.Т.] српске и коме идеалу треба снажно али и прибрано тежити и будити свест у омладини“.¹¹

8 АЕМ, инв. бр. 14.

9 АС, Т ф – 15 – бр. 10/903.

10 АЕМ, инв. бр. 3.

11 Тројановић С., Задатак Етнографског музеја, *Просветни гласник* XXXII, бр. 2, Београд 1911, 130.

Што је дуже радио у Етнографском музеју, више је продубљивао своје мишљење и придавао већи значај етнографији, етнографској грађи и етнографском музеју, „(...) зато се с правом може рећи да је етнографски музеј ризница српског духа, и да је он позват да даје здрав оригиналан правац националној култури.”¹²

Осим општег концепта музеја, предлагао је и конкретне начине за презентацију сакупљене етнографске грађе, као и за израду документације материјала у Етнографском музеју: „Написати код сваке слике вароши и њену историју (...). Типове народне особито сталожне, на пр. сељаке при скупљању око печене ракије и после пијане; затим старе пандуре; негде су се и њихове фотографије сачувале, па и старе саветнике са качкетима итд (...). Написати одабраним речима како се на пр. вуна на преслицу метне и како се преде, препреда (дружицом итд). Дати како се све припрема и жање, навија итд.”¹³ „Етнографски музеј је јавна државна установа увек бесплатно отворена сваком без разлике. Нема тога ко се у њему неће ма чему лако уз уживање поучити. За сад је свака ствар етикетом само српски назначена: како се зове и одакле је, а временом кад музеј буде бар приближно попуњен из свију српских земаља, и буде уређен географски и по колекцијама штампаће се илустрован каталог на српском и још на два

европска језика упоредо, а исти ће такви натписи доћи и на етикете. До сад се нигде у свету не практикује, што ћемо брзо увести да се уз етикету од исте ствари обеси и слика њена, и да се од сваког дела повуче линија с назначењем како народ зове и поједини део, чиме ће се створити читав жив лексикон (...).”¹⁴ „Музеј треба да има масу дијапозитива, а прекопирање на фонографу и скупљање кинематограма [све подвукао С.Т.], припада будућности (...). Да се много фотографија снима од сваке ствари (на пример ‘Призренка’ 10 фотографија) по више егземплара да се после са другим музејима размењујемо за њихове слике, и онда од тих туђих слика да направимо изложбу. (...) У Музеју да се налази књига у којој ће свако моћи да запише своје мишљење, све о ствари-ма музејским, као:

- 1) Да ли свака ствар носи своје право име, или се у његову крају другачије зове и како, па да се по том испод белешке с именом и презименом потпише и где станује, како би што више требало од њега да се дозна, па да се припита.
- 2) Шта сматра да није добро урађено и зашто?

И оснивање Етнографског друштва са издавањем периодског илустративног часописа јако би унапредило Музеј, јер би се умножили, образовали скупљачи, а при том би се отворили у унутрашњости

¹² *Ibid.*, 129.

¹³ АЕМ, инв. бр. 3.

¹⁴ Тројановић С., *op.cit.*, 131.

добровољни центри за истраживање и посредовање. Осим тога друштво би приређивало предавања у Београду и са проекционим апаратом. Држало би скупове и у унутрашњости па ишло и у екскурзије, затим приређивало 'народне светковине' у дане кад су државни празници, да се види шарена народна ношња, да се види како играју и да се чује како певају. У часопису би се штампало како народни обичаји, тако опис живота, физичке стране у народа и све што потиче од народа или утиче у народ. Тада би се могао штампати уз опширнија упутства 'Албум Српских земаља'. Етнографски музеј може сваком посленику помоћи, а сваки посленик Музеју при приређивању ма каквих изложба у Србији; музеј треба да води рачуна и да их помаже својим средствима, а да отуда добија шта је од вредности да се чува.

Кад Музеј ојача неће изостати ни кинематограф, ни фонографи, а у почетку треба се придржавати економије и набављати редом шта је потребно.¹⁵

Тројановић на крају закључује: „Етнографски Музеј мора да има у напред за дуг низ година израђен програм рада и принципске основе (...) сваки управник музеја треба да свој музеј удеси што је могућно верније према историским менама овога народа, да све то доведе у сагласност и узрочне везе.“¹⁶ Свестан да музеји треба да се прилагођавају интересовању посетилаца, размишљао је

о најделотворнијем начину за стицање верне публике. „Од како је отворен Етнографски музеј имао сам прилику да мотрим ко долази и уверио сам се да је одзив био жив само првих дана по отварању, после је све више слабио и нај после 6 месеци и сам се зачудим кад неко уђе (...). А то је, што Музеј није публици с руке, и што нема нових изложба. Ја не мислим да би Етнографски музеј био наручнији баш кад би био и у сред Београда, рецимо у Кнез Михаиловој улици. Опет ништа.

Кад неће публика нама, морамо ићи ми њој. Сва мудровања не помажу, јер маса је конзервативна, а то је сасвим природно (...). Овде се управо може применити и оно фабричко начело: не тражи мустре од стручњака за своје производе да их он по своје уображењу ствара, него се управљај према народном укусу и само га мало дотеруј.“¹⁷ Тројановићев конкретан предлог био је:

1. „Недељом синемограф да ради на Калимегдану.
2. Етнографски музеј у Стевчиној кући да буде само централа за зиму.
3. Једна бачија на доњем Калимегдану са увек врућим млеком – може и цабе!
4. Из Дунава временом упустити воду у најјужнији део и направити вештачко језеро, на коме би се свет у чамцима јефтино возио.

15 АЕМ, инв. бр.3.

16 Тројановић С., *op.cit.*, 132.

17 АЕМ, инв. бр. 9.

5. Град је живописан и у њему да буде војни музеј.
6. На Дунавској страни да се направи коловоз за брзо спуштање публике, а тако исто и враћање, електричним колима.
7. По парку посадити све наше дрвеће, оморику, шибље, па и многе интересне зељасте дивље биљке.
8. Менаџерију малу само оних животиња, које живе у српским земљама.”¹⁸

Посебну пажњу др Сима Тројановић посветио је концепцији Општинског музеја (доцније Музеј града Београда), о чему је оставио руком писане белешке. Записао је да музеј мора да скупља и чува „слике о Београду – графичко и сликарско представљање Београда и тврђаве у разним временима, посебно изглед разних ранијих ханова, Пиринчане, капија, било ксилографски, бакрорезом израђене или другим начином. Сликe старих чесама или појединих ранијих здања и улица налазе се још овде-онде. Томе треба придружити новија снимања масном бојом, акварелом, првом дагеротипијом која је у Србији тек доцније примењена. На жалост ми ни до данас немамо ниједне модерне слике вароши у боји. Поред тога од сад треба фотографисати сваких десет година не само целокупни изглед вароши него и појединих промењених улица, па тако и сваку зграду, цркву, капелу, синагогу, џамију и све остало памћења достојно пре него што се поруши.

¹⁸ Исто.

Београд има особито живописан положај и било би за сваку похвалу да се од њега начини диорама (подвукао С.Т.).

План Београдске тврђаве потражити од министра војног. Ступити у споразум с предузимачима и зидарима да се свака ископана ствар понуди Општинском музеју на откуп да би се по томе могла одредити не само старост овдашњег насеља, него сва места брижљиво у карту уцртавати. Тако би се дошло до тога да су на римским грађевинама многе садашње куће сазиране. На пример подрум Г. Вучка Ђорђевића на Дорћолу потпуно је од римских цигала озидан. Из доба Стевана Високог, чија се велика љубав за улепшавање Београда изрично помиње, није се до сада могао наћи траг, а ја мислим, чак и да су из тог времена све зграде биле дрвене, опет би се могао траг наћи, али само вођењем рачуна при прекопавању земљишта.

Општински музеј треба да има:

1. Инвентар београдских старина на гробљима
2. Инвентар београдских биљака
3. Листу старих назива у Београду
4. Снимке дубине целог културног слоја по целој вароши јер је разнолика
5. Пандуре старе
6. Фењере.”¹⁹

Једна од његових последњих идеја била је оснивање плен-ер музеја по угледу на скандинавске земље, али прилагођеног условима нашег поднебља.

¹⁹ АЕМ, инв. бр. 10.

Предлагао је да се у самом парку поставе исписане поучне поруке (о хигијени, из историје), исцртане географске карте, да се минералогичка и геолошка представе камењем и рудама из разних крајева земље, да постоје зверињак и неизбежан акваријум.

„Прва је претпоставка овог плана и прво правило сваког музеја, етнографског поготову, - довољност простора. Савремени начин излагања разноврсних ствари по постанку и употреби претпоставља модерну зграду у којој би се сместиле појединачне самоникле ствари и групе великих творевина људских у моделима израђене, као на пример наши средњовековни манастири и остале спомена достојне грађевине попут градских тврђава Маглича и Козника; затим у природној величини у народну ношњу обучене фигуре из свих наших крајева, као и представљање у малим луткама народних обичаја и уопште простог живота народног, што и чини праву језгру етнографске науке. Али све не може стати и остати у музејској згради, тамо не ваља све натрпати, нарочито не оне ствари које представљају ансамбле. Треба, дакле, изградити на једном заједничком музејском пољу одговарајући број типских сеоских кућа и у њима наместити обучене фигурине сељака: људи, жена и деце у оригиналној одећи, и све ствари којима се сељаци служе; по двориш-

ту разместити остале помоћне и друге зграде: вајате, појате, бунар; бачије са справама за рад око белог смока; цигански виган с алатом и израђевинама, разне воденице, ваљаонице, пастирске оборе и колибе, рударске пећи и др. На целом музејском пољу требало би затим подићи парк само од дрвећа које нашим крајевима расте, а поред алеја наместити лепе богомилске и друге древне интересне надгробне и друге споменике, јер су и они сведоци старијег народног живота. Овамо би најзад, требало пренети и главну музејску зграду и концентрисати више музеја како би се цео музејски простор претворио у сталну изложбу која би представљала хармонију народног живота, где би кинематограф и фонограф неким особеностима дочарали пуноћу те хармоније, док би обичне песме и игре могле изводити нарочито ангажоване групе сељака“.²⁰

Овакав музеј, по Тројановићевом мишљењу, могли би да остваре стручњаци „са што је могуће већим знањем и широким светским образовањем, јер музеј није ништа друго до сума рада дотичног народа, и то у целокупном развоју од постанка до данас“.²¹

Иако су у последњих сто година основани многи музеји у Србији, ове жеље, маштања и стремљења Симе Тројановића још увек, нажалост, нису потпуно остварени.

20 Trojanović S., Plen-er-muzeji, *Školski almanah*, Ljubljana 1925, 25–30.

21 *Ibid.*

Скраћенице:

АЕМ – Архив Етнографског музеја, Београд

АС – Архив Србије, Београд

МПС – Министарство просвете Србије

Vesna Bižić-Omčikus*

SIMA TROJANOVIĆ, AN ORIGINATOR OF SERBIAN MUSEOLOGY

Summary

Based on archival material and the relevant literature, the first part of the paper outlines the life, scholarly work and research of Sima Trojanović, the founder and first director of the Ethnographic Museum in Belgrade. The second part, based on the notes kept in the archive of the Ethnographic Museum, outlines Trojanović's views on museology put forth in the lecture *On the founding of the Ethnographic Museum*, in the concept for the *International Exhibition of Costume* in St Petersburg, in his proposal for the celebration of the hundredth anniversary of the First Serbian Insurrection, as well as his ideas concerning the Popular Museum in Kalemegdan, the Municipal Museum in Belgrade (Belgrade City Museum) and the *Plein-air* (open air) Museum.

* ethnologist, Ethnographic Museum, Belgrade